

PAŃSTWOWE MUZEUM ARCHEOLOGICZNE
w Warszawie

WIADOMOŚCI ARCHEOLOGICZNE

BULLETIN ARCHÉOLOGIQUE POLONAIS

TOM (VOL.) LXIII
2012

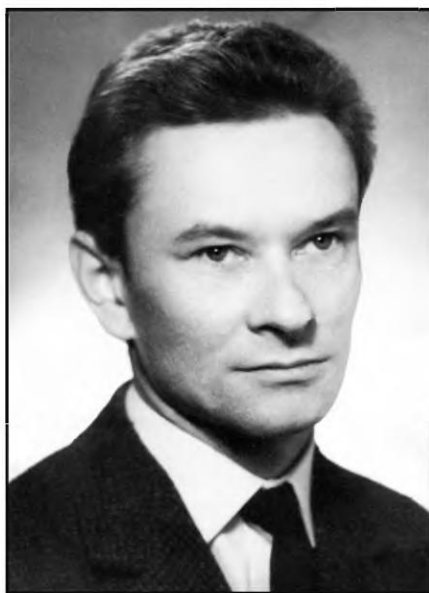

WARSZAWA 2012 VARSOVIE

WIADOMOŚCI ARCHEOLOGICZNE

TOM LXIII

Tom ten Redakcja poświęca pamięci

Prof. dr. hab. Jerzego Okulicza-Kozaryna
(15.04.1931–15.09.2012)

*pracownika Państwowego Muzeum Archeologicznego
w latach 1950–1962, przez wszystkie lata swojej aktywności
zawodowej życzliwego współpracownika naszego Muzeum,
inicjatora i współorganizatora Seminarium Bałtyjskiego*

Redaguje zespół / Editorial staff:

dr Jacek Andrzejowski (sekretarz redakcji / managing editor), dr Wojciech Brzeziński (redaktor naczelny / editor in chief),
prof. dr hab. Teresa Dąbrowska (zastępczyni redaktora naczelnego / subeditor), mgr Grażyna Orlińska,
mgr Radosław Prochowicz, mgr Barbara Sałacińska, mgr Andrzej Jacek Tomaszewski, mgr Katarzyna Watemborska-Rakowska

Recenzenci tomu / Peer-reviewed by:

dr hab. prof. UMCS Jerzy Libera, prof. dr hab. Renata Madyda-Legutko, prof. dr hab. Magdalena Mączyńska,
prof. dr hab. Wojciech Nowakowski, dr hab. prof. UR Andrzej Pelisiak, dr Wojciech Wróblewski

Tłumaczenia / Translations:

Anna Kinecka

Jacek Andrzejowski, Witold Gruzdź

Korekta / Proof-reading

Autorzy

Katarzyna Watemborska-Rakowska

Skład i łamanie / Layout:

JRJ

Rycina na okładce: półwytwór narzędzia dwuściennego z Ożarowa. Rys. Lidia Kobylińska

Cover picture: bifacial tool preform from Ożarów. Drawn by Lidia Kobylińska

© Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie, 2012

© Autorzy, 2012

Państwowe Muzeum Archeologiczne jest instytucją
finansowaną ze środków
Samorządu Województwa Mazowieckiego

Sprzedaż publikacji Państwowego Muzeum Archeologicznego prowadzona jest w salach wystawowych muzeum,
ul. Długa 52 (Arsenał), 00-241 Warszawa.

Wydawnictwa można zamawiać telefonicznie (+48 22 5044 872, +48 22 5044 873)
lub pod adresem mailowym (wydawnictwapma@pma.pl).

Pełen spis zawartości „Wiadomości Archeologicznych”: <http://www.wiadomosci-archeologiczne.pl>

List of contents of “Wiadomości Archeologiczne”: <http://www.wiadomosci-archeologiczne.pl>

Adres redakcji / Editorial office:

Państwowe Muzeum Archeologiczne, ul. Długa 52 (Arsenał), 00-241 Warszawa

tel.: +48 (22) 5044 841, +48 (22) 5044 813; fax: +48 (22) 831 51 95;

e-mail: j.andrzejowski@wiadomosci-archeologiczne.pl

<http://www.wiadomosci-archeologiczne.pl>

Streszczenia dostępne są w bazie danych: / The summaries are available at database of:
The Central European Journal of Social Sciences and Humanities – <http://cejsh.icm.edu.pl>

WIADOMOŚCI ARCHEOLOGICZNE

Tom (Vol.) LXIII

SPIS TREŚCI

Contents

ROZPRAWY

- Witold Gr u d ź, Wybrane aspekty form dwuściennych we wczesnej epoce brązu na przykładzie materiałów z pola górniczego w Ożarowie 3
Selected Aspects of Early Bronze Age Bifacial Form Manufacture Exemplified by Lithic Material from the Exploitation Field at Ożarów

MATERIAŁY

- Mirosława A n d r z e j o w s k a, Warszawa-Grochów „ul. Górników” – cmentarzysko z wczesnej epoki żelaza 33
Warszawa-Grochów, Site “ul. Górników” – a Grave-Field from the Early Iron Age
- Katarzyna C z a r n e c k a, Materiały z wielokulturowej osady i cmentarzyska kultury przeworskiej na stanowisku 1 i 2 w Oronnem, pow. garwoliński 115
Materials from a Multicultural Settlement and a Przeworsk Culture Grave-Field at Oronne, Distr. Garwolin, Site 1 and 2
- Kalina S k ó r a, Monika T r o s z c z y Ń s k a - A n t o s i k, Cmentarzysko z okresu rzymskiego w Waplewie, pow. olsztyński 145
A Roman Period Grave-Field at Waplewo, Distr. Olsztyn
- Witold B e n d e r, Teresa D ą b r o w s k a, Materiały ze stan. 1 w Wólce Łasieckiej, gm. Bolimów, pow. skierniewicki 161
The Archaeology at Wólka Łasiecka 1, Comm. Bolimów, Distr. Skierniewice

ODKRYCIA

- Tomasz R a k o w s k i, Michał Z a s ł o n a, Nowe znalezisko złotego wisiorka kulistego z Węgrowa, pow. *loco* 227
A Recent Find of a Roman Period Gold Foil Ball Pendant from Węgrów, Distr. *loco*
- Agnieszka J a r e m e k, Magdalena N o w a k o w s k a, Zapinka typu mazurskiego z wyspy na Jeziorze Legińskim, pow. kętrzyński 232
A Mazurian Variant Fibula from an Island on Lake Legińskie, Distr. Kętrzyn
- Marcin W o ź n i a k, „Sarmacka” zapinka ze Słupna, pow. wołomiński 234
A “Sarmatian” Brooch from Słupno, Distr. Wołomin
- Mirosław R u d n i c k i, Sławomir M i ł e k, Odkrycie bałtyjskiej zapinki tarczowatej nad Jeziorem Gopło 237
A Balt Plate Brooch Discovered at Lake Gopło

- WYKAZ SKRÓTÓW / ABBREVIATIONS 241

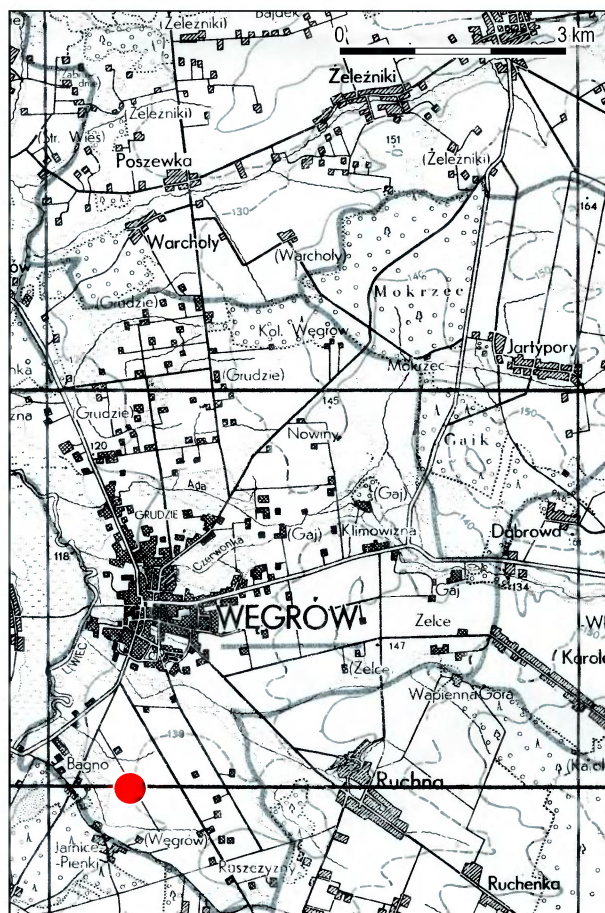
Tomasz Rakowski, Michał Zasłona

NOWE ZNALEZISKO ZŁOTEGO WISIORKA KULISTEGO Z WĘGROWA, POW. LOCO

W zbiorach Muzeum Zbrojowni na Zamku w Liwie znajduje się interesujący złoty wisiorek, przekazany do zbiorów muzeum przez przypadkowego znalazcę. Wisiorek odkryto wiosną 2010 r. na nieużytku sąsiadującym z niewielkim lasem przy ulicy Józefa Gołębiewskiego, niedaleko południowego skraju obecnego obszaru miasta Węgrowa, ok. 1,5 km na południowy wschód od koryta rzeki Liwiec (Ryc. 1).

Pierwotnie wisiorek miał kształt kulisty i średnicę ok. 11 mm. Obecnie połowa jego korpusu jest uszkodzona i wgnieciona do środka; waga przedmiotu to jedynie 0,59 g. W górnej części wisiorka znajduje się niewielki otwór, w którym zamocowane jest uszko utworzone z trzech połączonych drucików z torsowanego drutu, a dwa podobnie skręcone druciki otaczają krawędź otworu (Ryc. 2:1). Średnica drucików, z których wykonano uszko i otoczkę otworu wynosi ok. 0,5 mm. Korpus wisiorka składa się z dwóch półkulistych sfer, połączonych najpewniej przez lutowanie; w miejscu ich styku widoczna jest obecnie bardzo wąska szczelina o nieregularnej krawędzi. Obie połówki wyklepano z krążków złotej blaszki¹ puncą o niewielkiej powierzchni. Ślady tego zabiegu, niedostrzegalne gołym okiem, są widoczne w powiększeniu mikroskopowym jako drobne płaszczyzny zbliżone do elipsy o długości ok. 1–1,5 mm (Ryc. 3). Wisiorek z Węgrowa należy do typu Ib1 w klasyfikacji A. Kokowskiego, tj. wisiorków o korpusie kulistym, bez zwieńczonej partii dolnej, wykonanych z metali kolorowych (A. Kokowski 1991, s. 117, rys. 5)².

Wisiorek ten ma dość liczne analogie w zabytkach z okresu wpływów rzymskich, zarówno z terenów obecnych ziem polskich, ze stanowisk kultury wielbarskiej i przeworskiej, jak również z północno-zachodniego rejonu basenu Bałtyku. Obok okazów o gładkich korpusach spotykane są wisiorki w różny sposób zdobione, zwykle filigranem i granulacją. Bardzo czę-

Ryc. 1. Węgrów, ul. J. Gołębiewskiego.

Miejsce znalezienia złotego wisiorka

Fig. 1. Węgrów, J. Gołębiewskiego Street.

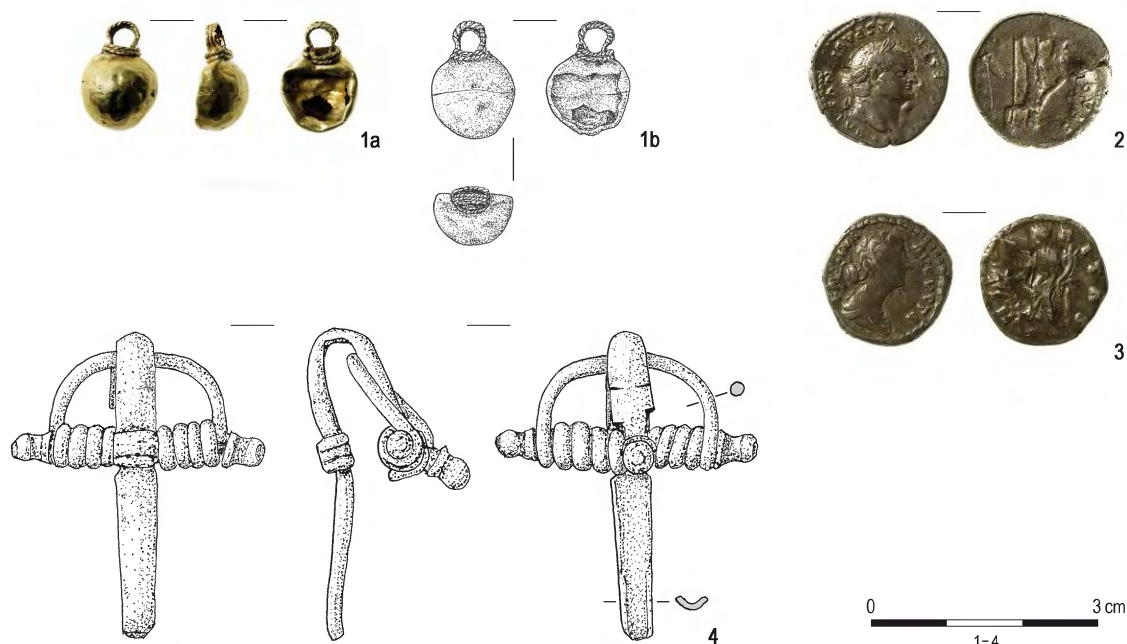
Findspot of the gold foil pendant

sto dekorowano także ich części dolne, rozbudowywane o dodatkowe elementy kuliste lub cylindryczne. Najstarsze egzemplarze o kulistym korpusie datowane są na fazę B_{1a} (Lubowidz, grób III/1913; Pruszcz Gdański stan. 10, grób 106), natomiast najmłodszy okaz (Czarnówko) pochodzić ma z zespołu z fazy C₁ (J. Schuster 2010, s. 131). W fazie B₂ spotykane są już na terenie obu jednostek kulturowych; pojawienie się ich na obszarach kultury przeworskiej jest zapewne efektem oddziaływań ze strony kultury wielbarskiej (por. J. Andrzejowski 2001a, s. 70,

¹ Złoto ze śladową zawartością srebra, miedzi, cyny niklu i żelaza. Badanie na spektrometrze fluorescencji rentgenowskiej ARTAX (metoda XRF) wykonał mgr Paweł Gan w Laboratorium Bio- i Archeometrii Instytutu Archeologii i Etnologii PAN w Warszawie (nr CL 17923).

² Typ Ib z podtypami 1. i 2. jest rozszerzeniem typologii zaproponowanej przez A. von Müllera (1956).

Ryc. 2. Luźne znaleziska z Węgrów, ul. J. Gołębińskiego: złoty wisiorek (1), denary Wespazjana (2) i Faustyny Młodszej (3), zapinka brązowa (4). Rys. A. Potoczny, fot. R. Sofuß

Fig. 2. Stray finds from Węgrów, J. Gołębińskiego Street: gold pendant (1), denarii of Vespasian (2) and Faustina the Younger (3), bronze fibula (4). Drawn by A. Potoczny, photo R. Sofuß

Ryc. 3. Węgrów, ul. J. Gołębińskiego. Detale złotego wisiorka w powiększeniu mikroskopowym. Fot. T. Rakowski

Fig. 3. Węgrów, J. Gołębińskiego Street. Details of the gold foil pendant magnified under the microscope. Photo T. Rakowski

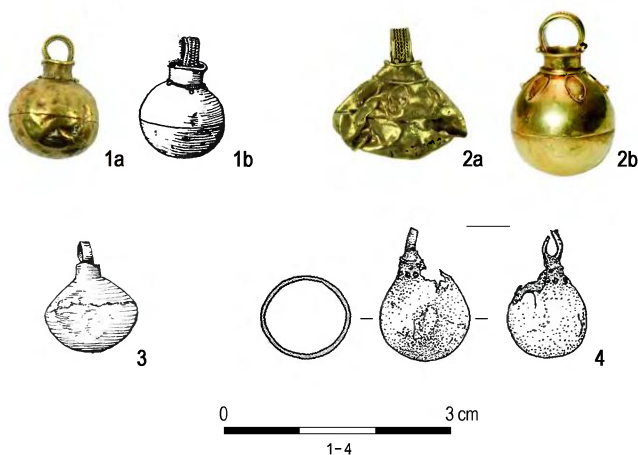
ryc. 11; J. Schuster 2010, s. 128–134; R. Madyda-Legutko, J. Rodzińska-Nowak, J. Zagórska-Telega 2010, s. 390–393, ryc. 2). Złote wisiorki znajdują się zarówno w wyposażeniach pochówków kobiecych jak i męskich (R. Madyda-Legutko, J. Rodzińska-Nowak, J. Zagórska-Telega 2010, s. 390).

Biorąc pod uwagę chronologię wisiorków kulistych oraz obecność na wschodnim Mazowszu i na Podlasiu w fazie B₂/C₁ kultury wielbarskiej, ale też reliktowych grup kultury przeworskiej, trudno jest przypisać luźne znalezisko z Węgrów konkretnej kulturze archeologicznej. Pewnych wskazówek może dostarczyć analiza morfologiczna tego wisiorka. Z Mazowsza nie są znane złote kuliste wisiorki pochodzące z inwentarzy kultury wielbarskiej, natomiast najbardziej zbliżone pod względem formalnym do wisiorka z Węgrów zabytki o kulistym, niezdobionym korpusie pochodzą z mazowieckich cmentarzysk kultury przeworskiej: z Grodziska Mazowieckiego, pow. grodziski,

grób 23 (B. Barankiewicz 1959, s. 204, tabl. VII:24), Kamieńczyka, pow. wyszkowski, grób 63 (T. Dąbrowska 1997, s. 22 i 86, tabl. XXX/63:4), i Oblina, pow. garwoliński, grób 26b (K. Czarnecka 2007, s. 17 i 78, tabl. XXIV/26b:1). Podobny egzemplarz, z dodatkowymi zdobieniami z nakładanego na korpus filigranu i granulacji, znany jest z Nadkole, pow. wyszkowski, stan. 2, grób 121 (J. Andrzejowski 1998, s. 45 i 65, tabl. LXXV/121:2). Wszystkie te zespoły są pewnie datowane na fazę B₂. Wydaje się zatem, że wisiorek z Węgrów należy umieścić w tej samej fazie i odnieść do kultury przeworskiej (Ryc. 4).

Na polu bezpośrednio sąsiadującym z miejscem odkrycia opisanego wisiorka znaleziono również dwie srebrne monety³: denary Wespazjana (BMC 276) i Faustyny Młodszej (BMC 102), o wadze odpowiednio 2,98 i 2,88 g (Ryc. 2:2.3). Na monecie

³ Oznaczenie katalogowe monet zawdzięczamy Panu Maciejowi Wiśniewskiemu z Gabinetu Numizmatycznego PMA.

Ryc. 4. Złote wisiorki kuliste o niezdobionym korpusie typu Ib1 z terenu Mazowsza. 1a.b – Grodzisk Mazowiecki, grób 23; 2a.b – Nadkole 2, stan. 2, grób 121 (a – oryginał, b – replika); 3 – Kamieńczyk, grób 63; 4 – Oblin, grób 26b.

Fig. 4. Finds of gold unornamented ball pendants, type Ib1, from Mazowsze. 1a.b – Grodzisk Mazowiecki, grave 23; 2a.b – Nadkole 2, grave 121 (a – original, b – replica); 3 – Kamieńczyk, grave 63; 4 – Oblin, grave 26b.

Wg / After: B. Barankiewicz 1959 (1b), J. Andrzejowski 1998 (2a), T. Dąbrowska 1997 (3), K. Czarnecka 2007 (4).

Photo R. Sofuß (1a, 2b)

Wspazjana czytelne są dwa zagłębienia wykonane od strony awersu, z których większe niemal przechodzi na wskroś zabytku. Wydają się być śladem próby intencjonalnego przebicia monety⁴.

Ponadto po drugiej stronie ulicy Józefa Gołębiewskiego, ok. 200 m na wschód, odkryto brązową zapinkę kuszową z podwiniętą nóżką, typu 161–162 wg O. Almgrena⁵ (Ryc. 2:4). Ma ona ośmioletnią sprężynę na osi zamkniętej na krańcach profilowanymi guzkami; trzeci, identyczny guzek umieszczony jest na trzpieniu na płycie do osadzenia osi. Na główce zapinki znajduje się słabo widoczne prostokątne pole metopowe. Fibula jest silnie odkształcona – kabłąk został zgięty tak, że główka niemal styka się z miejscem owinięcia zaczepu pochewki. Brak jest igły oraz pochewki, na kabłąku zachowały się natomiast trzy zwoje owijki jej zaczepu.

Zapinki kuszowate z podwiniętą nóżką z guzkami na główce i końcach sprężyny datowane są zwykle na fazę C₂ okresu wpływów rzymskich (por. K. Godłowski 1974, s. 38–39). Tak zdobione fibule w kulturze wielbarskiej znane są jednak zarówno ze starszego jak i młodszego odcinka okresu późnorzymskiego. Z zespołów z faz C_{1b}–C₂ pochodzą m.in. egzemplarze z grobu 81 z Cecel, pow. siemiatycki (J. Jaskanis 1996, s. 21, tabl. XI/81:3), czy z grobu 585 z Niedanowa, pow. nidzicki (W. Ziemińska-Odojowa 1999, s. 101, tabl. CCVII/585:1).

⁴ Zawieszki z przedziurawionych monet pochodzą też z pobliskiego cmentarzyska w Jartyporach, pow. węgrowski (znaleziony bez kontekstu denar Faustyny Młodszej oraz brązowa, mocno wytarta moneta – być może as – Hadriana z grobu 259B; zbiory PMA, inw. PMA/IV/7682).

⁵ Obie monety i zapinka również przekazane zostały do zbiorów Muzeum Zbrojowni na Zamku w Liwie.

Z datowanych na fazy C₃–D grobów 142 i 553 z Niedanowa znane są też późniejsze zapinki z szerszymi kabłąkami i polami metopowymi (W. Ziemińska-Odojowa 1999, s. 32, 96–97, tabl. XL/142:1, CXCIX/553:1). Możliwe, że fibula z Węgrowa, o dość szerokim kabłąku z polem metopowym w jego górnej partii, należy do grupy młodszych egzemplarzy zapinek kuszowatych z guzkami na końcach sprężyny i główce.

Mimo dość dużej odległości, w jakiej odkrywano były prezentowane tu zabytki, nie można wykluczyć, że są one śladem jednego, nieznanego dotychczas stanowiska archeologicznego. Na podstawie opisanych znalezisk trudno jest jednak wnioskować o jego charakterze. Zniszczenia zabytków mogą być dwójakiego charakteru: o ile uszkodzenie wisiora wykonanego z bardzo cienkiej, a przez to delikatnej blachy, mogło być przypadkowe i powstać w trakcie późniejszego, rolniczego użytkowania terenu, o tyle odkształcenie zapinki nosi charakter celowego zniszczenia, co pozwala przypuszczać, że pochodzi ona z wyposażenia pochówku kultury wielbarskiej.

Warto przypomnieć, że rejon środkowego biegu Liwca jest strefą zwartego osadnictwa z okresu wpływów rzymskich. W niewielkiej odległości od opisywanego miejsca znajdują się liczne stanowiska, z których część badana była wykopaliskowo i jest rozpoznana w większym lub mniejszym stopniu (por. J. Andrzejowski 2005, ryc. 12). Z terenu samego miasta Węgrowa znane są dwie zapinki brązowe, fragmenty ceramiki i drobne przepalone kości ludzkie⁶, mające pochodzić z *małego grobu wyoranego na południe od dużego cmentarzyska* (T. Liana 1961, s. 219, tabl. III:14–17). Lokalizacja taka, zapewne sugerowana oryginalnym odręcznym zapisem na niewielkiej, zachowanej przy ceramice metryczce z 15.08.1934 roku (*mały grób. wyorany plugiem na Pl. od dużego cment. wsch.*)⁷, jest jednak dyskusyjna. Najprawdopodobniej bowiem chodzi tu o jakieś miejsce na południe od dużego cmentarza, a nie cmentarzyska. Określenie „duży cmentarz” w okresie międzywojennym odnosiło się w Węgrowie do cmentarza katolickiego przy obecnej ul. T. Kościuszki⁸. Użycie skrótu „wsch”, który rozumieć należy zapewne jako „wschodni”, dodatkowo potwierdza taką interpretację; katolicki cmentarz był największym w mieście (po protestanckim i żydowskim) i do dzisiaj znajduje się w tej właśnie części miasta, ok. 3 km na północny wschód od miejsca znalezienia złotego wisiora.

Nie jest natomiast pewne, czy z tego samego stanowiska pochodzą też obie zapinki. Pierwotnie wchodziły one w skład większego zbioru zabytków z XIX-wiecznej kolekcji dawnego Muzeum Przemysłu i Rolnictwa w Warszawie. Wymienione są na fiszce kartoteki muzealnej pod numerem 987⁹. W górnej partii tej fiszki widnieje nazwa miejscowości – *Węgrów* – oraz dopisek w nawiasie (*przedmioty potrzebują wylegitymowania, bo pochodzą z rozmaitych miejscowości*). Znajduje się tam również informacja: *Z zapisu ś.p. Przyborowskiego. Tablica z naszymi*

⁶ Zabytki znajdują się w zbiorach PMA (nr inw. PMA/IV/197).

⁷ Autorem notatki jest zapewne Józef Mikulski, w latach 1930. nauczyciel gimnazjalny w Siedlcach i stały współpracownik PMA (por. J. Głosik 1970).

⁸ Uprzejma informacja dr. Jacka Andrzejowskiego z Działu Epoki Żelaza PMA, za którą autorzy dziękują.

⁹ Kartoteka ta przechowywana jest obecnie w Pracowni Inwentaryzacji i Ruchu Muzealiów PMA.

tymi przedmiotami brązowymi i szklanymi. Zabytki na karcie wymienione są w sposób zbiorczy: 1 – 5 fibul brązowych typu rzymskiego, 2 – 3 pierścienie brązowe itd.

Nie wiadomo, czy zapis: *rozmaite miejscowości* należy rozumieć dosłownie, tj. także inne, poza Węgrowem. Na pewno jednak chodzi o różne miejsca (stanowiska) archeologiczne. Materiały z tego zbioru zaginęły częściowo w czasie II Wojny Światowej. Po jej zakończeniu dwie z pierwotnych pięciu zapinek udało się zidentyfikować, są one bowiem oznakowane tuszem numerem 987. Brak jednak jakichkolwiek podstaw, by łączyć je z ceramiką odkrytą w 1934 roku, a późniejsza identyfikacja ma charakter wtórny¹⁰. Sama kolekcja skorup nie stanowi zbioru jednolitego kulturowo – zawiera mało charakterystyczne materiały datowane na okres rzymski oraz epokę brązu i/lub wczesną epokę żelaza. Ponadto chronologia obu zapinek (silnie profilowana tzw. odmiany mazowieckiej i późna kuszo-wata z podwiniętą nóżką) wskazuje, że jest mało prawdopodobne, by pochodziły z jednego zespołu. Pierwotna liczba aż pięciu fibul odnotowanych w kartotece MPR dodatkowo wyklucza taką interpretację.

Z bezpośredniej okolicy Węgrowsa znane są również inne obiekty z okresu wpływów rzymskich. W Jartyporach, ok. 7 km na północny wschód od stanowiska przy ul. J. Gołębiewskiego, znajdowało się ogromne cmentarzysko ludności kultury przeworskiej i wielbarskiej, zniszczone w znacznej części przez dużą piasnicę (zob. np. J. Andrzejowski 2001b), a w zachowanej części badane w ostatnich latach przez Dział Epoki Żelaza Państwowego Muzeum Archeologicznego (por. J. Andrzejowski, T. Rakowski, K. Watemborska 2010, s. 133 przyp. 3). Ok. 10 km na północny zachód położone było cmentarzysko w Starej Wsi (W. Radig 1942; T. Dąbrowska 1973), użytkowane równie długo jak nekropola w Jartyporach. Na gruntach wsi Jarnice, ok. 2 km na południowy zachód od opisanego stanowiska, odkryto skarb monet srebrnych z czasów Hadriana i Marka Aureliusza (W. Kropotkin 1971; S. Kubiak 1979, s. 49–50; A. Romanowski 2008, s. 40). Na przeciwnym brzegu doliny Liwca znajduje się domniemany kurhan kultury wielbarskiej, w okolicach którego znaleziono liczne monety rzymskie¹¹. Z rejonu Liwu, oddalonego o ok. 3 km na zachód, znane są też inne znaleziska pojedynczych monet rzymskich (A. Romanowski 2008, s. 59).

Stanowisko położone przy ulicy J. Gołębiewskiego w Węgrowie wpisuje się w skupisko osadnicze kultur przeworskiej i wielbarskiej nad środkowym Liwcem. Jego początek sięga młodszego okresu przedrzymskiego, zaś trwa ono z pewnością aż po wczesną fazę wędrówek ludów (por. J. Andrzejowski 2005, s. 242, ryc. 4, 5, 9, 12).

¹⁰ W Księdze inwentarzowej PMA, powstałej między rokiem 1947 a 1956, pod numerem 00259 wymienione są materiały z Węgrowsa, w tym dwie zapinki datowane na *epokę żelaza, okres wpływów rzymskich*.

¹¹ Nie jest zupełnie pewne, czy monety odkrywane w ostatnich latach w okolicy kurhanu identyfikować można ze wspomnianym wyżej dużym skarbem z Jarnic, znalezionym w 1873 roku gdzieś na piaskach nad Liwcem. Grunty wsi Jarnice rozciągają się bowiem na prawym brzegu rzeki, kurhan zaś znajduje się po jej przeciwnej, zachodniej stronie Liwca. Na temat historii pierwszego znaleziska i losów zabytków zob. A. Bursche, W. Roszyk 1999; A. Bursche 2004, s. 192–193.

Mgr Tomasz Rakowski
Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie
ul. Długa 52
PL 00-241 Warszawa
rakosh@wp.pl

Mgr Michał Zasłona
Muzeum Zbrojownia na Zamku w Liwie
Liw, ul. S. Batorego 2
PL 07-100 Węgrów
zaslonki@gmail.com

BIBLIOGRAFIA

Almgren, O.

1923 *Studien über nordeuropäische Fibelformen der ersten nachchristlichen Jahrhunderte mit Berücksichtigung der provinzialrömischen und südrussischen Formen*, Manus-Bibliothek 32, Leipzig².

Andrzejowski, J.

1998 *Nadkole 2. A Cemetery of the Przeworsk Culture in Eastern Poland*, Monumenta Archaeologica Barbarica V, Kraków.

2001a *Wschodnia strefa kultury przeworskiej – próba definicji*, WA LIV (1995–1998), s. 59–87.

2001b *Archeologia śmietniskowa, czyli dole i niedole starożytności jartyporskich*, ZOW 56/1–2, s. 52–58.

2005 *Liwiec river as axis of local settlement structures of the Przeworsk and Wielbark Cultures*, [w:] *Wasserwege: Lebensadern – Trennungslinien* (wyd. C. von Carnap-Bornheim, H. Friesinger), Schriften des Archäologischen Landesmuseums, Ergänzungsreihe 3, Neumünster, s. 231–252.

Andrzejowski, J., Rakowski, T.,
Watemborska, K.

2010 *Emaliowana zapinka tarczowata z Jartyporów nad Liwcem*, [w:] *Terra Barbarica. Studia ofiarowane Magdalenie Mączyńskiej w 65. rocznicę urodzin* (red. A. Urbaniak, R. Prochowicz, I. Jakubczyk, M. Levada, J. Schuster), Monumenta Archaeologica Barbarica, Series Gemina II, Łódź-Warszawa, s. 133–153.

Barankiewicz, R.

1959 *Cmentarzysko z okresu rzymskiego w Grodzisku Mazowieckim*, MS V, s. 191–231.

Bursche, A.

2004 *Dalsze monety ze skarbu w Liwie, powiat Węgrów. Trzeciowieczne denary na terenach Barbaricum*, [w:] W. Kaczanowicz (red.), *Studia z dziejów antyku. Pamięci Profesora Andrzeja Kunisza*, Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach 2166, Katowice, s. 192–205.

Bursche, A., Roszyk, W.

1999 *Monety rzymskie znalezione na osadzie kultury łużyckiej*

w miejscowości Liw, st. 4, woj. mazowieckie, „Światowit” I (XLII), fasc. B, s. 46–50.

Czarnecka, K.

2007 *Oblin. Ein Gräberfeld der Przeworsk-Kultur in Südmasowien*, Monumenta Archaeologica Barbarica XIII, Warszawa.

Dąbrowska, T.

1973 *Nowe materiały z cmentarzyska w Starej Wsi, pow. Węgrów*, WA XXXVII/4, 1972, s. 484–503.

1997 *Kamieńczyk. Ein Gräberfeld der Przeworsk-Kultur in Ostmasowien*, Monumenta Archaeologica Barbarica III, Kraków.

Głosik, J.

1970 *Józef Mikulski*, WA XXXV/2, s. 267–268.

Godłowski, K.

1974 *Chronologia okresu późnorzymskiego i wczesnego okresu wędrówek ludów w Polsce północno-wschodniej*, RB XII, s. 9–109.

Jaskanis, J.

1996 *Cecele. Ein Gräberfeld der Wielbark-Kultur in Ostpolen*, Monumenta Archaeologica Barbarica II, Kraków.

Kokowski, A.

1991 *Grób wojownika kultury przeworskiej z Orońska w woj. radomskim*, Acta Universitatis Lodzensis, „Folia Archaeologica” 12, s. 105–135.

Kropotkin, W.

1971 *Skarb denarów rzymskich (I–II w.) z Jarnic (woj. warszawskie)*, „Wiadomości Numizmatyczne” 15/1, s. 31–38.

Kubiak, S.

1979 *Znaleziska monet rzymskich z Mazowsza i Podlasia*, Wrocław.

Liana, T.

1961 *Znaleziska z okresu późnolateńskiego i rzymskiego z terenów między Wisłą a dolnym Bugiem*, MS VII, s. 215–222.

Madyda-Legutko, R., Rodzińska-Nowak, J., Zagórska-Telega, J.

2010 *Złote wisiorki z cmentarzyska ludności kultury przeworskiej w Prusieku, stan. 25, gm. Sanok*, [w:] *Terra Barbarica. Studia ofiarowane Magdalenie Mączyńskiej w 65. rocznicę urodzin* (red. A. Urbaniak, R. Prochowicz, I. Jakubczyk, M. Levada, J. Schuster), Monumenta Archaeologica Barbarica, Series Gemina II, Łódź-Warszawa, s. 387–395.

von Müller, A.

1956 *Die birnen- und kugelförmigen Anhänger der älteren römischen Kaiserzeit*, „Offa” 15, s. 93–114.

Radig, W.

1942 *Das ostgermanische Gräberfeld von Stara Wieś, Kreis Sokolow*, „Die Burg” 3/2, s. 179–224.

Romanowski, A.

2008 *Die Fundmünzen der Römischen Zeit in Polen. Rechtsufriges Masowien und Podlachien*, Collection Moneta 84, Wetteren.

Schuster, J.

2010 *Lübsow. Älterkaiserzeitliche Fürstengrab im nördlichen Mitteleuropa*, Bonner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichtlichen Archäologie 12, Bonn.

Ziemlińska-Odojowa, W.

1999 *Niedanowo. Ein Gräberfeld der Przeworsk- und Wielbark-Kultur in Nordmasowien*, Monumenta Archaeologica Barbarica VII, Kraków.

A RECENT FIND OF A ROMAN PERIOD GOLD FOIL BALL PENDANT FROM WĘGRÓW, DISTR. LOCO

SUMMARY

Several Roman Period artefacts were discovered in the spring of 2010 on the outskirts of Węgrów (Fig. 1) and submitted to the Museum Armoury housed in the Gothic castle at Liw.

One of these finds is a slightly damaged ball-like pendant made of gold foil without any additional decorative details (Fig. 1:1, 2). Similar forms are encountered in grave inventories of female and male burials in cemeteries of Wielbark Culture (phases B_{1a}–C₁) and Przeworsk Culture (phases B₂–C₁). At the same time, in the region of Mazowsze currently they are known only from a small number of Przeworsk graves datable to phase B₂ (Fig. 3): Grodzisk Mazowiecki, distr. loco, grave 23 (B. Barankiewicz 1959, p. 204, pl. VII:24), Kamieńczyk, distr. Wyszaków, grave 63 (T. Dąbrowska 1997, p. 22, 86, pl. XXX/63:4), and Oblin, distr. Garwolin, grave 26b (K. Czarnecka 2007, p. 17, 78, pl. XXIV/26b:1). An exceptional ball pendant decorated with filigree and granulation was discovered at Nadkole 2, distr. Wyszaków, grave 121 (J. Andrzejowski 1998, p. 45, 65, pl. LXXV/121:2). This suggests that the pendant from Węgrów has a similar dating and is associated with Przeworsk Culture.

The same location also yielded two denarius coins: a Vespasian and a Faustina the Younger and, at a distance of about 200 m, a damaged bronze crossbow tendril fibula, type A.161–162, decorated on its head and at spring terminals with knobs (Fig. 1:2–4). An indentation visible on the Vespasian coin suggests an attempt made to pierce the denarius and use it for a pendant. The condition of the fibula (its strongly bent shape – evidence of intentional destruction?) suggests that originally it was an element of an inventory of a Wielbark Culture cremation burial.

The finds from Węgrów presumably derive from an as yet unidentified archaeological site of Roman Period date. Numerous finds of Roman coins recorded in the area around Węgrów and the nearby Liw, a hoard of Roman coins from the vicinity of the village of Jarnice, the presumed burial mound of Wielbark Culture at Liw and the long-lived burial grounds at Stara Wieś and Jartypory a few kilometres to the north, document the existence during the Roman Period of a settlement concentration which survived in the region until the Early Migration Period (cf. J. Andrzejowski 2005, p. 242, fig. 4, 5, 9, 12).

tlum. A. Kinecka

WYKAZ SKRÓTÓW TYTUŁÓW CZASOPISM I WYDAWNICTW WIELOTOMOWYCH

ABBREVIATIONS OF PERIODICALS' AND SERIAL PUBLICATIONS' TITLES

AAC	– „Acta Archaeologica Carpathica”, Kraków
AAHung.	– „Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae”, Budapest
AFB	– „Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege”, Berlin (Stuttgart)
Amtl. Ber.	– „Amtlicher Bericht über die Verwaltung der naturgeschichtlichen, vorgeschichtlichen und volkskundlichen Sammlungen des Westpreussischen Provinzial-Museums für das Jahr ...”, Danzig
APolski	– „Archeologia Polski”, Warszawa
APS	– „Archeologia Polski Środkowowschodniej”, Lublin (wcześniej: Lublin-Chełm-Zamość)
AR	– „Archeologické rozhledy”, Praha
B.A.R. Int. Series	– British Archaeological Reports, International Series, Oxford
BerRGK	– „Bericht der Römisch-Germanischen Kommission”, Frankfurt a.M.-Berlin
BJahr.	– „Bonner Jahrbücher”, Köln/Bonn
BMJ	– „Bodendenkmalpflege in Mecklenburg-Vorpommern”, Lübstorf (wcześniej: „Bodendenkmalpflege in Mecklenburg. Jahrbuch ...”, Schwerin/Rostock/Berlin)
CRFB	– Corpus der römischen Funde im europäischen Barbaricum
FAP	– „Fontes Archaeologici Posnanienses” (wcześniej: „Fontes Praehistorici”), Poznań
Inf.Arch.	– „Informator Archeologiczny. Badania rok ...”, Warszawa
InvArch.	– „Inventaria Archaeologica, Pologne”, Warszawa-Łódź
JmV	– „Jahresschrift für mitteldeutsche Vorgeschichte”, Halle/Saale
JRGZM	– „Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz”, Mainz
KHKM	– „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, Warszawa
KSIA	– Kratkie soobšeniâ Instituta arheologii Akademii nauk SSSR (Краткие сообщения Института археологии Академии наук СССР), Moskva
MIA	– Materialy i issledovaniâ po arheologii SSSR (Материалы и исследования по археологии СССР), Moskva
MatArch.	– „Materiały Archeologiczne”, Kraków
MS	– „Materiały Starożytne”, Warszawa
MSiW	– „Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne”, Warszawa
MSROA	– „Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego”, Rzeszów-Krosno-Sandomierz-Tarnów (-Przemysł/Tarnobrzeg)
MZP	– „Materiały Zachodniopomorskie”, Szczecin
PA	– „Památky archeologické” (wcześniej: „Památky archeologické a místopisné”), Praha
PArch.	– „Przegląd Archeologiczny”, Poznań
PMMAE	– „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Archeologiczna”, Łódź
PomAnt	– „Pomorania Antiqua”, Gdańsk
Prahistoria ziem polskich	– <i>Prahistoria ziem polskich</i> , tom I: <i>Paleolit i mezolit</i> (red. W. Chmielewski, W. Hensel), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1975; tom II: <i>Neolit</i> (red. W. Hensel, T. Wiślański), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979; tom III: <i>Wczesna epoka brązu</i> (red. A. Gardawski, J. Kowalczyk), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1978; tom IV: <i>Od środkowej epoki brązu do środkowego okresu lateńskiego</i> (red. J. Dąbrowski, Z. Rajewski), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979; tom V: <i>Późny okres lateński i okres rzymski</i> (red. J. Wielowiejski), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1981
Prussia	– „Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia” (później: „Prussia. Zeitschrift für Heimatkunde”), Königsberg i.Pr.
PZ	– „Praehistorische Zeitschrift”, Berlin-New York
RArch.	– „Recherches Archéologiques”, Kraków
RB	– „Rocznik Białostocki”, Białystok
RO	– „Rocznik Olsztyński”, Olsztyn
SJahr.	– „Saalburg Jahrbuch”, Berlin-New York
SlA	– „Slovenská archeológia”, Bratislava
SovArch	– „Sovetskââ Arheologia” (Советская археология), Moskva
SprArch.	– „Sprawozdania Archeologiczne”, Kraków
SprPMA	– „Sprawozdania P.M.A.”, Warszawa
WA	– „Wiadomości Archeologiczne”, Warszawa
ZNUJ	– „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego”, Kraków
ZOW	– „Z otchłani wieków”, Warszawa

